

Centar za prava deteta

**O VRŠNJAČKOM NASILJU IZ RAZLIČITIH
UGLOVA**

Beograd, decembar 2016. godine

Vršnjačko nasilje kao tema je sveprisutnija u stručnoj i opštoj javnosti u Srbiji, izaziva niz polemika, različitih razumevanja i oprečnih stavova. Takođe, u medijima su sve prisutniji pojedinačni slučajevi o kojima se izveštava na senzacionalistički način, ne poštujući prava deteta i ne uzimajući u obzir njegov najbolji interes.

Imajući u vidu pomenuto Centar za prava deteta izradio je sveobuhvatnu analizu na temu odgovora na vršnjačko nasilje. Analiza daje jasan uvid u normativno-pravni okvir relevantan za ovu pojavu, pregled faktora koji doprinose nastanku pojave i ključnih posledica po dete, vršnjake, porodicu i društvo u celini, kao i pregled relevantnih mehanizama za odgovor na vršnjačko nasilje u vaspitno obrazovnom sistemu sa preporukama za unapređenje. Analiza je urađena u okviru projekta "Institucionalna podrška razvoju organizacije" koji Centar za prava deteta realizuje u partnerstvu sa organizacijom Save the Children.

Ključni nalazi i preporuke izdvojeni su na ovom mestu i na taj način učinjeni su dostupnim medijima, stručnoj i široj javnosti. Delovi teksta mogu biti korišćeni za dalje objavljivanje uz isključivo navođenje autora i izvora odnosno Centra za prava deteta.

Autorke:
prof. dr Veronika Ispanović
dr Ivana Stevanović
Biljana Lajović

Vršnjačko nasilje

Vršnjačko nasilje se u javnosti najčešće vezuje za školu, što je samo delimično tačno, jer ono može da se javi među decom ne samo u školi već i bilo gde, gde se nađu deca sličnih godina/uzrasta: u domovima za decu, u vrtićima, na igralištu - terenu, u parku gde se igraju, u sportskom klubu, na rođendanskom druženju i drugim situacijama.

Izrazom „**vršnjačko nasilje**“ (eng. peer violence, bullying) označava se nasilno ponašanje koje neko dete ili grupa dece primenjuje prema drugom detetu sa namerom da se tom detetu nanese bol, strah, sramota i poniženje, jednom rečju da mu se nanese patnja. Pri tome, nasilno ponašanje se ne odnosi samo na fizičko, već i na verbalno i socijalno nasilje. Bez obzira na termin koji se koristi, suština pojave jeste da u činu nasilja uvek postoji nesrazmera moći između onoga koji čini i onoga koji trpi nasilje. Pojedinaac ili grupa koja čini nasilje je uvek u poziciji moći i tu moć zloupotrebljava da bi drugome nanela bol i patnju.

Deca mogu biti uključena u vršnjačko nasilje bilo kao žrtve ili nasilnici, ili i kao žrtve i nasilnici. Takozvani „čisti nasilnici/zlostavljači“ imaju visok socijalni status, svi u školi ih znaju i svi ih se boje. Za razliku od njih, „čiste žrtve“ nikada ne zlostavljaju drugu decu nego su uvek u ulozi žrtve. Treća grupa su nasilnici/žrtve koji su zlostavljani a zatim pokušavaju, uglavnom neuspešno da zlostavljaju druge. Ova grupa ima najnepovoljniji ishod po mentalno zdravlje. Oni su socijalno stalno poraženi. Najčešće su pod jakim uticajem i vođstvom dominantnog nasilnika, a ostala deca prepoznaju niži socijalni položaj nasilnika/žrtve pa počinju i sami da ih zlostavljaju.

Bitno je zapamtiti da je nasilje štetno za sve aktere: ne samo za osobu koja trpi nasilje, već i za one koji ga čine i one koji ga posmatraju.

Većina autora koja je istraživala vršnjačko nasilje u školama u Srbiji nalazi da je učestalost vršnjačkog nasilja u školama u Srbiji ista ili čak niža nego u drugim zemljama u svetu u kojima su sprovedena slična istraživanja. (Gašić Pavišić, S. 1998; Popadić, D, Plut, D.2007; Trebješanin, Ž, 2008; Popović-Ćitić, B. 2009; Popadić D, Plut D. et al. 2014).

Činioci rizika za vršnjačko nasilje

Najčešće ispitivani činioci koji utiču na pojavu vršnjačkog nasilja mogu da se svrstaju u tri grupe:

- porodični činioci,
- činioci koji se odnose na neke karakteristike samog deteta,

- činioci šireg okruženja, na prvom mestu škole, u kojem se odvija razvoj i život deteta.

Porodični činioci

Među činiocima od značaja za pojavu vršnjačkog nasilja izdvojili su se:

- iskustvo nasilja u porodici,
- hladni i kažnjavajući vaspitni stil roditelja,
- odrastanje samo sa jednim roditeljem,
- niži obrazovni i socio-ekonomski status porodice,
- stanovanje u urbanoj sredini.

Novija istraživanja skreću pažnju da se vršnjačko nasilje često začinje u porodici kao nasilje među braćom i sestrama. Najnovija istraživanja skreću pažnju da preterano zaštićivanje deteta od strane roditelja, takozvano „helikopter roditeljstvo“ takođe ima nepovoljan efekat i može „gurnuti“ dete u ulogu žrtve. Roditelji koji stalno bdiju nad detetom i koji intervenišu svaki put kada se dete nađe u situaciji i najmanjeg konflikta sa vršnjacima, onemogućavaju svom detetu da nauči kako da postupa u situacijama konflikta i samostalno ih razrešava. Kada se zlostavljanje u školi desi, ti roditelji odmah uporno zovu školu, druge roditelje, prave galamu, zakazuju sastanke, „isteruju stvari na čistinu“ i slično, čime još više pogoršavaju situaciju i položaj svog deteta u grupi. (Wolke D. Et al. 2015)

Činioci vezani za karakteristike samog deteta

Nalazi mnogih istraživanja ukazuju da su deca sa određenim ličnim karakteristikama, kao što su fizički izgled ili neki mentalni poremećaj (zaostajanje u intelektualnom razvoju, hiperkinetični poremećaj i sl.), pod većim rizikom da budu zlostavljana od strane svojih vršnjaka. Pojava se objašnjava činjenicom da deca sa smetnjama u razvoju u odnosu na decu tipične populacije učestalije ispoljavaju ponašanje koje predstavlja izazov, kao što su napadi besa, agresivno, seksualno neprimereno ili negativističko ponašanje. Međutim, nasilno ponašanje okoline prema ovoj deci se ne može tumačiti isključivo individualnim karakteristikama ove dece nego uzrok ovakvom ponašanju treba tražiti u diskriminatornim stavovima okoline prema deci sa smetnjama u razvoju ili u nedovoljnoj obučenosti zaposlenih da razumeju ponašanje dece sa smetnjama u razvoju i zadovolje njihove potrebe na pravi način.

Društveni i kulturalni činioci

Savremena saznanja ukazuju da su društvene, kulturalne i situacione determinatne daleko značajnije za pojavu vršnjačkog nasilja nego individualne karakteristike bilo nasilnika bilo žrtve. Diskriminatorni stavovi prema deci iz marginalizovanih društvenih grupa, kao što su deca iz siromašnih porodica, romska ili druga deca diskriminisana po etničkoj pripadnosti, deca sa smetnjama u razvoju, pojačavaju stereotipe i predrasude, vode ka stigmatizaciji, socijalnom isključivanju i nasilju.

Koreni vršnjačkog nasilja koje se dešava u školskom okruženju leže, pre svega, u socijalnim činiocima kao što je klima u školi i široj zajednici, grupne norme, način na koji učenici i nastavnici shvataju nasilje i različite strategije suprotstavljanja nasilju, a tek potom u intrapsihičkim faktorima kao što su individualne karakteristike deteta koje je žrtva nasilja ili nasilnik.

Odgovor na vršnjačko nasilje

Pravo je deteta i učenika da bude zaštićeno i bezbedno dok boravi u vrtiću/školi koja je odgovorna za bezbednost dece i učenika. Normativni okvir za ostvarivanje ovog prava u obrazovnom sistemu čini *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (član 45.) prema kojem je u ustanovi zabranjeno: fizičko, psihičko i socijalno nasilje; zlostavljanje i zanemarivanje dece i učenika; fizičko kažnjavanje i vređanje ličnosti, odnosno seksualna zlostupotreba dece i učenika ili zaposlenih. Ustanova je dužna da odmah podnese prijavu nadležnom organu ako se kod deteta ili učenika primete znaci nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja čime se ustanova obavezuje na reagovanje i kada nasilje nije nastalo u njenom okviru, odnosno tokom aktivnosti koje ostvaruje (npr. ako se dođe do saznanja o postojanju nasilja u porodici u kojoj dete živi). Za nesprovođenje mera bezbednosti dece, učenika i zaposlenih, propisana je disciplinska odgovornost nadležnih.

Vršnjačko nasilje nije uvek prekršaj ili krivično delo. O tome šta je prekršaj ili krivično delo odlučuje kazneno zakonodavstvo. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova na godišnjem nivou u školama i njihovom okruženju u Republici Srbiji, policija registruje oko 5.000 "bezbednosnih događaja" od kojih najveći broj čine, gotovo njih 70%, neprimerena ponašanja učenika koja imaju obeležja disciplinskog prestupa, kao što su svađe, vika, pretnja, vređanje. Ovakvi prestupi zahtevaju pojačani vaspitni rad kako samih profesionalaca koji su zaposleni u vaspitno obrazovnom sistemu tako i mnogo veću uključenost roditelja, kao i službi socijalne i zdravstvene zaštite. Preostalu trećinu, koju možemo odrediti kao teže oblike "vršnjačkog nasilja", policijski službenici registruju, i u tom smislu podnose krivične ili prekršajne prijave u zavisnosti da li se radi u krivičnom delu ili prekršaju ali samo u situacijama kada maloletna lica učinioci ovih dela ili prekršaja imaju navršениh 14 godina, s obzirom prema našim zakonima deca do navršениh 14 godina ne mogu biti krivično odgovorna. Za učinjeni prekršaj mogu se kazniti i roditelj, usvojitelj, staratelj, odnosno hranitelj deteta (osoba do navršениh 14 godina u smislu prekršajnog i krivičnog zakonodavstva) odnosno maloletnika (osobe od četrnaest do osamnaest godina) koji je učinio prekršaj, ako je učinjeni prekršaj posledica propuštanja dužnog nadzora nad detetom odnosno maloletnikom, a oni su bili u mogućnosti da takav nadzor vrše.

Kada se dogodi nasilje u školi ili prilikom neke aktivnosti koju organizuje škola **roditelj treba odmah** da se obrati:

1. nastavniku, odnosno odeljenskom starešini;

2. ukoliko nastavnik, odnosno odeljenski starešina ne preduzme odgovarajuće mere i aktivnosti, i nasilje se nastavi, roditelj se obraća timu za zaštitu od nasilja - (u timu osim ostalih treba da budu direktor, psiholog, pedagog);

3. ako škola ne reaguje/ili reguje neodgovarajuće sledeći korak je da se obrati nadležnoj školskoj upravi;

4. ukoliko i dalje nema odgovarajućeg postupanja, odnosno ukoliko je roditelj nezadovoljan preduzetim, i nema smanjenja nasilja roditelj ima na raspolaganju opštinsku/gradsku prosvetnu inspekciju;

5. sledeći korak je obraćanje Republičkoj prosvetnoj inspekciji.

Roditelj ne treba da „uzima pravdu u svoje ruke“, odnosno dolazi u školu i sam razgovara sa detetom koje se nasilno ponašalo prema njegovom detetu - to je obaveza zaposlenih koji treba da preduzmu sve raspoložive aktivnosti. Naročito je zabranjeno da se roditelj nasilno ponaša prema drugom detetu (više, naziva ga pogrđnim imenima, fizički napadne...).

Dešava se da deca nisu spremna da kažu roditeljima da se prema njima drugo dete/deca ponašaju nasilno. Ukoliko dete samo ne kaže, roditelj može da posumnja da njegovo dete trpi nasilje na osnovu nekih pokazatelja, na primer:

- dete ima neobjašnjive modrice, ogrebotine,
- „nestaje“ mu torba, stvari, patike,
- „gubi novac“,
- boji se da ide u školu,
- na mlađem uzrastu traži da neko ide sa njim,
- menja uobičajeni put kojim ide do škole,
- ne izlazi napolje da se igra i druži sa decom,
- teško uči,
- žali se da ne može da se usredsredi na učenje,
- dobija loše ocene,
- reaguje oštro, nervozno, razdražljivo,
- loše spava,
- gubi apetit,
- žali se na bolove (glavobolja, stomak),
- ima noćne more i drugo.

Ovi znakovi nisu obavezno pokazatelj da dete trpi nasilje, ali roditelj treba da obrati pažnju, razgovara sa detetom, pokaže razumevanje za eventualne probleme koje dete ima.

- ! Važno je da roditelji čije dete se nasilno ponaša ne pribegavaju fizičkom kažnjavanju deteta i ne gube kontrolu nad svojim ponašanjem kada su ljuti jer tako šalju poruku detetu da se problemi rešavaju silom. Vikanje, korišćenje grubih reči, verbalno odbacivanje („Sramota me što si moje dete“, „Skloni se od mene“, „Beži mi s očiju“...) samo pojačavaju neodgovarajuća ponašanja deteta, pa se zbog toga može desiti da sledeći put koristi laž da bi izbeglo ovakvu reakciju.

- ! Roditelj treba da razgovara sa svojim detetom, da jasno kaže da to nisu ponašanja koja odobrava i koja će da toleriše, ne treba da minimalizuje i prihvati takvo ponašanje komentarišući: “to su igre“, „i mi smo se tako igrali pa šta nam fali“. Treba da pomogne detetu da uvidi da je time nanelo bol drugome, da sagleda posledice svog ponašanja.

- ! Da bi se pomoglo detetu da kontroliše svoje ponašanje i da se ne ponaša nasilno, potrebno je da se radi na razvijanju pozitivnih ponašanja. Treba ga pohvaliti kad uradi nešto dobro, kada se odgovorno ponaša; kazati mu otvoreno šta mislite bez napadanja, kritikovanja, ismevanja, vodeći računa o rečima i načinu razgovora, usmeriti se na pozitivne kapacitete deteta i to staviti u prvi plan; dogovoriti se zajedno o pravilima ponašanja koja će se poštovati, kao i o tome šta će da se radi ukoliko se pravila prekrše.

Roditeljstvo je veoma složeno i odgovorno pa je potrebno da i sami roditelji razvijaju veštine odgovornog roditeljstva. To mogu da čine samostalno, ali svakako i u saradnji sa školom. Roditeljski sastanci mogu da se obogate različitim sadržajima i oblicima rada koje i sami roditelji mogu da iniciraju, na primer: radionice sa nastavnicima, psiholozima, pedagogima na temu vaspitnih stilova; zajedničko donošenje pravila o ponašanju u školi, zajedničke akcije dece, nastavnika i roditelja koje im pomažu da se bolje upoznaju i razumeju (sport, koncerti, dramski prikazi...) i drugo.